

ARCHEOLOGIJA TARP LEGENDOS IR TIKROVĖS – GRĮŽTANT PRIE ŠERNŲ STATULĖLĖS (KLAIPĖDOS R.) PROBLEMOS

AGNĖ ČIVILYTĖ

Bronzinė statulėlė iš Šernų – vienas pačių reikšmingiausių bronzos amžiaus radinių Rytų Baltijos kraštuose. Straipsnyje apžvelgiamos statulėlės galimos kilmės aplinkybės ir kuo detaliausiai išnagrinėjamas to meto Europos ir Artimųjų Rytų kontekstas. Nepaisydama abejonių dėl statulėlės atsiradimo Lietuvoje aplinkybių, autorė linkusi manyti, kad šis radinys atspindi Rytų Baltijos regiono kaip tolimos periferijos integraciją į europinius socioekonominius ir dvasinius procesus bronzos amžiuje.

Reikšminiai žodžiai: bronzinė statulėlė, deponavimas, gintaro prekyba, tolimieji mainai, socialinės struktūros.

The bronze statuette from Šernai is one of the most significant Bronze Age findings in East Baltic countries. Possible circumstances of the statuette origin have been surveyed and the European and Near East context of that time has been analyzed thoroughly. In spite of doubts about the circumstances of the statuette's appearance in Lithuania the author inclines to believe that this finding reflects the integration of the East Baltic region, as of an outlying periphery to the European socio-economic and intellectual processes in the Bronze Age.

Keywords: Bronze statuette, deposition, amber trade, long distance exchange, social structures.

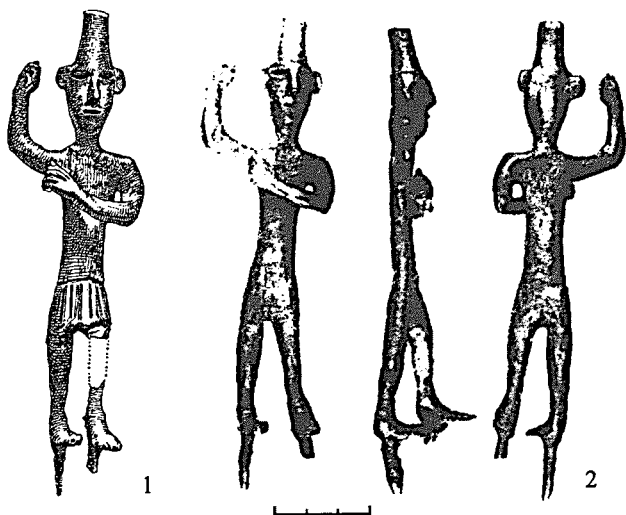
Rytų Pabaltijo regionas dėl daugybės priežasčių vis dar išlieka *terra incognita* Europos archeologijos pasaulyje. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad šis kraštas ignoruojamas užsienio kolegų. Pristatant įvairių rytinės Baltijos jūros pakrantės archeologijos tarpinių palikimą, aiškiai pastebimas augantis susidomėjimas šia geografiškai, atrodo, artima, bet kultūrine prasme beveik nepažįstama erdve¹. Ryškėja ir šio susidomėjimo priežastys: Baltijos regionas skiriasi savo provincialumu ir tam tikra kultūrine stagnacija, tačiau būtent šioje terpėje vis dėlto formuojasi Vakarų ir Vidurio Europoje paplitę reiškiniai. Būvimas kitokiais, bet kartu ir svetimų tradicijų pažinimas atspindi čionykščių priešistorinių bendruomenių ypatumus. Visa tai dar labiau intriguoja, kai prabyla apie archeologines šio krašto sensacijas, besąlygiškai įstrigusias kiekvieno nors kartą Rytų Pabaltijui skirtą leidinį varčiusio archeologo atmintyje. Būtent jos kelia daugiausia diskusijų, interpre-

tuojant šio regiono archeologinį paveldą ir vertinant priešistorinių procesų svarbą praeities kultūros pažinimui.

Vienas ir galbūt net pats reikšmingiausias šio pažinimo objektas – XIX ir XX amžių sandūroje Šernų miške (Klaipėdos r.) rasta bronzinė žmogaus statulėlė, mokslinėje literatūroje vadinama tiesiog Šernų statulėle (1 pav., 1–2). Jau daugiau nei šimtmetį įvairiuose vietiniuose ir užsienio archeologiniuose leidiniuose aprašinėjama statulėlė dėl kontroversiško jos vertinimo vis dar lieka dėmesio centre². Egzotiška jos kilmė, metalo dirbinių retumas Rytų Pabaltijo regione, o ypač tai, kad ji iki šiol tėra vienintelė visoje Pietryčių ir Vidurio Europoje, sukelia dvilypę mokslininkų reakciją: dauguma tyrinėtojų įsitikinę šios statulėlės tikrumu ir jos atsiradimą prie Baltijos jūros sieja su gintaro prekyba bei tolimaisiais ryšiais, tuo akcentuodami Rytų Pabaltijo regiono svarbą priešistoriniais laikais (Bezenberger,

¹ Vienas ryškiausių Europos archeologų susidomėjimo Rytų Pabaltijo regionu pavyzdžių yra ne tik dažnėjantys tiriamieji vizitai į Baltijos šalis, bet ir užsienio universitetų organizuojamos ekskursijos.

² Naujausia autorei žinoma publikacija, kurioje kalbama apie Šernų statulėlę, pasirodė 2005 metais (Nowakowski, 2005, p. 189 ir t. t.).

1 pav. Šernų statulėlė (pagal Bezenberger, Peiser 1900–1904, Abb. 223; Dąbrowski 1968 Tab. XXII).

Peiser 1900/1904, p. 424 ir t.t.; Šturms, 1936, p. 146; Gimbutas, 1960, p. 398 ir t.t.; Heltzer, 1995, p. 52 ir t.t.), tuo tarpu kiti neigia šią teoriją, teigdami, jog Šernų statulėlė tėra tik XX amžiuje sukurta archeologinė legenda (Nowakowski, 2005, p. 189 ir t.t.). Tokia skirtingų nuomonių grandinė skatina dar labiau įsigilinti į šio unikalaus objekto radimo aplinkybes bei archeologinį kontekstą. Verta pamąstyti ir apie archeologijos vaidmenį mokslo pasaulyje tuo metu, kai buvo sužinota apie Šernų statulėlę. Kadangi pati statulėlė iš tuometinio Kionigsbergo muziejaus dingo Antrojo pasaulinio karo metu, belieka pasikliauti pirminėmis publikacijomis bei naujausiais archeologiniais tyrinėjimais. Jų dėka išryškėja vis daugiau reikšmingų detalių, leidžiančių suvokti Šernų statulėlės prasmę archeologijos mokslo verpetuose. Šis straipsnis – tarsi liudijimas, kaip archeologinė legenda gali virsti istorine realybe.

ŠERNŲ STATULĖLĖS RADIMO APLINKYBĖS

Kur ir kaip buvo rasta Šernų statulėlė, sužinome iš vokiečių archeologo Adalberto Bezenbergerio publikacijos (Bezenberger, Peiser 1900/1904). Jo išvalgumas leido užfiksuoti pirminius duomenis, kuriais remiantis buvo pradėta kurti statulėlės istori-

ja. Kartu su kolega E. Peiseriu A. Bezenbergeris paskelbė Šernų statulėlės patekimo į šiuos kraštus versiją, prie kurios dar sugrįšiu. Svarbu tai, kad abu autoriai tvirtai tikėjo statulėlės tikrumu, nes „abejonėms nebuvo jokių priežasčių“ (ten pat, p. 424). Šį įsitikinimą lėmė ne tik archeologinės paralelės, bet pirmiausia preciziškai surinkta informacija apie statulėlės radimą. Kadangi atskiruose straipsniuose atkreipiamas dėmesys ne į šios informacijos visumą, o tik į atskiras detales, tikslinga dar kartą pakartoti visą statulėlės radimo istoriją. 1905 m. birželio 29 d. A. Bezenbergeris sužinojo, kad Svencelėje gyvenantis, bet iš Šernų vietovės kilęs auksakalys Schaderaitas, dar jaunas vyras, turįs keistą statulėlę, neva rastą Šernų miške. Ją jis norėjęs parduoti pastoriiui daktarui Gaigalatui iš Priekulės ir prašęs už tai 500 markių. Pastorius pirkinium nesusidomėjęs, tačiau pasiūlęs auksakaliui nunešti statulėlę A. Bezenbergeriui. Beveik po pusmečio, 1906 m. vasario 6 d., statulėlė pateko į A. Bezenbergerio rankas, kurią jis nedvejodamas nupirko. Auksakalys papasakojo A. Bezenbergeriui statulėlę radęs Šernų miške po plokščiu, apie 40 cm aukščio akmeniu, po kuriuo daugiau nieko nebuvo. Akmenį jis suskaldęs į keturias dalis. Šalia jo gulėję dar keli neverti dėmesio akmenys (ten pat, p. 424). A. Bezenbergeris, anksčiau kasinėjęs Šernų kapinyną ir puikiai pažinęs šias vietas (Bezenberger, 1892, p. 141 ir t. t., Tamulynas, 1998, p. 247 ir t. t.), iškart patikėjo auksakalio istorija ir aprašydamas statulėlę pažymėjo: „Kad ji buvo pakista po akmeniu šiais laikais, paneigs kiekvienas, pažįstantis šį kraštą ir jo žmones“ (Bezenberger, 1900/1904, p. 425). Šis A. Bezenbergerio sakinyss daugeliui metų įsitvirtino archeologinėje literatūroje, kol skandalingoji Švėkšnos, Klaipėdos r., egiptietišku skulptūrėlių radinio interpretacija ižiebė diskusijas apie archeologijos falsifikavimą (Kolendo, 1976, p. 283 ir t. t., Snitkuvienė, 1987, p. 24 ir t. t.). Šiame abejonių lauke atsidadė ir Šernų statulėlė, neva ji vis dėlto galėjo būti užkasta šiais laikais ir pažymėta akmens plokšte tam, kad vėliau būtų rasta ir taptų sensacija, sukrėstų mokslo visuomenę (Heltzer, 1995, p. 53; Nowakowski 2005,

p. 191 ir t. t.). Šernų statulėlės tikrumą kritikuojančiųjų argumentus čia dar aptarsime. Tačiau pirmiausia norėtusi sugrįžti prie archeologinių faktų.

Pasak A. Bezenbergerio, Šernų statulėlė rasta po akmeniu. Tai nėra atsitiktinumai. Juk pavienių objektų ar net didžiulių lobių dėjimas po akmenimis – vienas ryškiausių Europos priešistorės fenomenų, ypač paplitusių bronzos amžiuje³. Dar XIX šimtmetyje tyrinėtojai manė, kad atskiri akmenys ar jų krūsnys žymėdavo pavojų metu žemėje paslėptų vertybių vietas (Müller, 1897, p. 137 ir t. t.). Ši praktinė lobių interpretacija sutinkama ir kai kurių XX amžiaus archeologų darbuose (Jacob-Friesen, 1963, p. 65). Sparčiai augantis susidomėjimas bronzos amžiaus deponavimo ypatumais, daugybė naujų, įvairius Europos regionus apimančių šio kultūrinio reiškinio tyrinėjimų suformavo tvirtą nuomonę apie ritualinę lobių dėjimo į žemę prasmę⁴. Gausūs archeologiniai pavyzdžiai⁵, taip pat ir etnografinės paralelės⁶ rodo, kad vertingų objektų dengimas akmenimis buvo susijęs su tam tikromis kultinėmis apeigomis (Soroceanu, 1995, p. 24). Kai kurie akmenys turėjo magišką galią (ten pat, p. 24, su literatūros nuorodomis). Tikėtina ir tai, kad akmenys buvo naudojami aukojimo vietoms pažymėti. Jie turėdavo priminti apie šiose vietose vykusį aukojimo ritualą, kartu ir apie paaukotus daiktus ir net jų savininkus. Tai, kad jau bronzos amžiuje egzistavo atminimo kultūra ir protėvių garbinimas, liudija tokios jos apraiškos kaip didžiuliai pilkapynai su sudėtingomis akmenų konstrukcijomis ar ilgalaikis bronzos dirbinių deponavimas tam tikruose arealuose (Fontijn, 2003, p. 259 ir t. t.). Ką gi tuomet turėtų priminti Šernų statulėlę dengęs akmuo? Štai ką apie tai mano A. Bezenbergeris ir F. Peiseris: „Jei I (*Šernų statulėlė* –

autorės past.) su nulaužta kojele buvo užkasta po dideliu akmeniu, tai tik dėl to, kad joje buvo įžvelgiamos piktosios galios, nuo kurių apsiginti buvo galima tik sulaužius ir užkasus statulėlę“ (Bezenberger, Peiser, 1900/1904, p. 442). Šiuo atveju akmens dėjimas interpretuojamas kaip apsauginis veiksmas. Tačiau lygiai taip pat šiuo akmeniu galėjo būti pažymėta ir vieta, prie kurios vargu ar buvo galima artintis. Galbūt ši statulėlė išties galėjo kelti baimę – juk ji vaizduoja žmogų, kokio to krašto žmonės apskritai nėra regėję. Čia atsiveria plati erdvė įvairioms interpretacijų galimybėms, tačiau viena lieka aišku: Šernų statulėlės radimo aplinkybės archeologiniu požiūriu neturėtų stebinti – tai Europos bronzos amžiuje paplitusio papročio atspindys. Nors reikia pastebėti, jog tai vienintelis toks atvejis visame Rytų Pabaltijo regione⁷. Vadinasi, Šernų statulėlė atspindi šiuose kraštuose svetimą ritualą. Įdomu tai, kad visoje Vidurio ir Pietryčių Europoje antra tokio tipo statulėlė iki šiol nėra rasta. Čia susiduriama su archeologiniu paradoksu: viena vertus, Šernų statulėlė įkūnija egzotišką, bronzos amžiaus kultūrinuose centruose gyvenusių visuomenių galbūt nesunkiai įgyjamą, bet nepriimtą daiktą, kita vertus, ji liudija periferinių regionų integravimąsi į svarbius europinius socioekonominius ir dvasinius procesus. Kyla klausimas, ar galėjo ši statulėlė į rytinį Baltijos pajūrį patekti tiesiai iš savo kilmės regiono, ar ją į šiuos kraštus atgabėnę žmonės turėjo įveikti aplinkinius kelius. Šis klausimas susijęs su bronzos amžiaus visuomenių mobilumo ir komunikacijos problema, kurios atskiri aspektai bus aptarti toliau. Tačiau pirmiausia reikėtų sugrįžti prie pačios Šernų statulėlės tipologinio apibūdinimo ir jos kilmės teorijų apžvalgos.

³ Plačiau apie tai plg. Soroceanu, 1995, p. 24 ir t. t., Maraszek, 1998, p. 74 ir t. t.

⁴ Dėl naujausių tyrinėjimų gausos neįmanoma suminėti visų šią problemą nagrinėjančių darbų, todėl čia nurodomi pagrindiniai veikalai: Hundt, 1955; v. Brunn, 1959; 1968; 1980; Sommerfeld, 1994; Hansen, 1994; Maraszek, 1998; Blajer, 2001; Fontijn, 2003.

⁵ Plg. Hansen, 1994, p. 324, Abb. 203; Soroceanu, 1995, p. 24 ir t.; Maraszek, 1998, p. 74, Tab. 4; Blajer, 1999, p. 139.

⁶ Čia atkreiptinas dėmesys į J. E. Levy studiją, kurioje autorė, remdamasi etnografinėmis paralelėmis, bronzos amžiaus lobius suskirstė į utilitarinius (*profan*) ir ritualinius (*ritual*). Lobiai po akmenimis priklauso antrajai kategorijai (Levy, 1982, p. 24).

⁷ Pasidomėjus bronzos dirbinių Rytų Pabaltijoje radimo aplinkybėmis paaiškėjo, kad absoliuti jų dauguma rasti pelkėse ar drėgnose vietose bei upėse.

TIPOLOGINIS ŠERNŲ STATULĖLĖS APIBŪDINIMAS, PAPLITIMAS IR KILMĖS TEORIJS

Bronzinė 14,7 cm aukščio Šernų statulėlė vaizduoja žengiantį vyrą, segintį klostuotą, juosmenį dengiantį sijoną ir dėvintį siaurėjančio cilindro formos kepurę. Jo kaklą puošia vos įžiūrima antkaklė⁸. Kairioji ranka sulenkta prie krūtinės, suspausta į kumštį, o dešinioji iškelta į viršų. Abiejų rankų plaštakose yra skylės, kuriose tikriausiai buvo įtvirtinta ietis. Šis vyras neturi nei barzdos, nei ūsų, akys tuščiaavidurės, migdolo formos. Ausys aukštai, prie pat kepurės, veidas plokščias, nosis stipriai atsikišusi. Abi statulėlės pėdos – su specialiai tam nulietais bronziniais kaištais įtvirtinimui. Kairė koja nulūžusi, vidurinė jos dalis dingusi⁹. Visa statulėlė padengta juosva patina. Tikriausiai ji buvo ištepta mase, ant kurios vėliau buvo pritvirtinta tauraus metalo skardelė (Bezenberger, Peiser, 1900/1904, p. 431 ir t. t.; Seeden, 1980, p. 129; Heltzer, 1995, p. 52). Šernų statulėlės laikysena, o ypač apranga jau pirmųjų jos tyrinėtojų žvilgsnius nukreipė į Kapadokijos (dabartinės Sirijos, Palestinos ir Anatolijos) regionus, kuriuose buvo paplitusios identiškos statulėlės (Bezenberger, Peiser, 1900/1904, p. 427 ir t. t.). Apžvelgus daugybę panašių, tačiau stilistiškai varijuojančių statulėlių, rastų Egipte, Viduržemio jūros regione, Portugalijoje ir Ispanijoje, vis dėlto buvo prieita prie išvados, kad Šernų statulėlė labiausiai atitinka Kapadokijos statulėlių tipą ir tikriausiai vaizduoja dievą Tešubą (ten pat, p. 434). Dėl to kilo pirmoji Šernų statulėlės kilmės ir patekimo į Rytų Pabaltijį versija: „Paklausus, kuriai grupei priskirtina I (*Šernų statulėlė – autorės past.*), nekyla abejonių, kad visi aptarti aspektai aptinkami Kapadokijos kultūriniame areale. Taigi ši statulėlė jam ir priklauso. Ji labiau

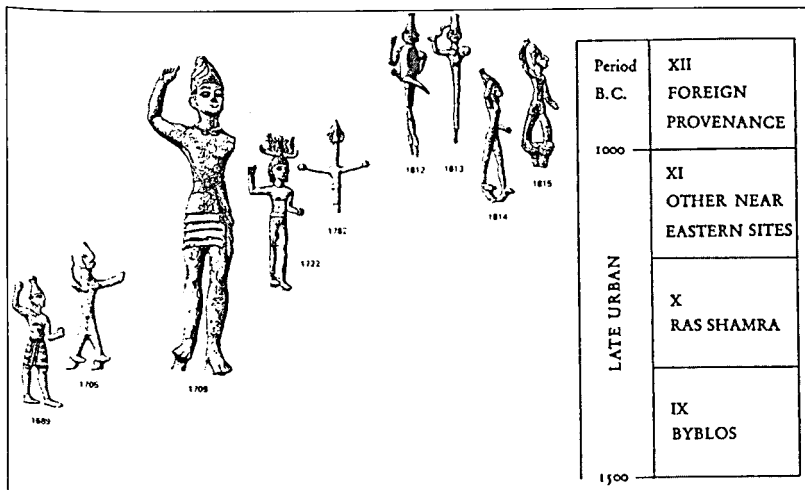
atitinka senesnius šio arealo statulėlių tipus ir turėtų būti datuojama 1500. Tokių nerandama nei Rytuose, nei Pietuose, nei Vakaruose. Jei statulėlė ir nėra kilusi iš Kapadokijos, tai tuomet iš šiaurėje esančio kaimyninio regiono. Taigi priartėtume prie Juodosios jūros. Iš čia ji kaip grobis ar pirkinys galėjo būti nugabenta į Pietų Rusiją ir galiausiai patekti į Šiaurę. Jei ši prielaida teisinga, galima būtų teigti, kad I Šiaurę pasiekė praėjus nedaug laiko nuo jos pagaminimo, t. y. tarp 1500 ir 1000“ (ten pat, p. 441 ir t. t.). Taigi matyti, jog autoriai linkę manyti, kad Šernų statulėlė į Baltijos pajūrį pateko iš Juodosios jūros regiono.

Panašiai galvoja ir J. Wiesneris, Šernų statulėlę kildinantis iš Kaukazo, tik jis ją datuoja VII–VI a. pr. Kr. (Wiesner, 1941, p. 20). Išvardydamas įvairias prekybinius ryšius tarp Šiaurės ir Pietų įrodančias paraleles, Wiesneris atmeta mintį, jog šie ryšiai galėjo egzistuoti bronzos amžiuje (ten pat, p. 21). Tačiau reikia pastebėti, kad Kaukaze yra žinomos panašios bronzinės statulėlės, datuojamos II tūkst. pr. Kr. pabaiga. Keturių jų pateko į Lietuvos mokslo draugijos kolekciją Vilniuje ir buvo aprašytos Włodzimierzo Antoniewicziaus (Antoniewicz, 1930, p. 129 ir t. t.) Tikėdamas, kad šios statulėlės yra autentiškos, jis, skirtingai nei Wiesneris, šių statulėlių patekimą į Pabaltijį aiškina šio regiono prekybiniais ryšiais su Juodosios jūros rytine pakrante vėlyvajame bronzos amžiuje (Antoniewicz, 1930, p. 135). Tą patį būtų galima pasakyti ir apie Šernų statulėlę, tačiau vis dėlto šiai teorijai patvirtinti dar trūksta svarių argumentų, nes Kaukaze rastosios stilistiškai ženkliai skiriasi nuo Šernų statulėlės.

Vėlesnės studijos apie metalines Sirijos, Palestinos, Egipto bei Mažosios Azijos (*toliau tekste – Levanto*) statulėles (Seeden, 1980, p. 2 ir t. t., su literatūros nuorodomis) konkretizavo Šernų statulėlės tipologinę priklausomybę. Dar kartą patvirtinta

⁸ Ši detalė ilgą laiką nebuvo pastebėta. Antkakle papuošta Šernų statulėlės kaklą pirmą kartą paminėjo H. Seeden (1980, p. 129).

⁹ Skaitant Bezenbergerio statulėlės aprašymą matyti, kad ji buvo rasta jau su sulaužyta koja, be vidurinės dalies. Tai patvirtina pastebėjimas, kad viršutinė kojos lūžio dalis buvo padengta tokios pat spalvos patina, kaip ir visa statulėlė, vadinasi, ji galėjo būti sulaužyta dar senais laikais. Tuo tarpu kojos dalis virš žiurnos buvo nušlifauta jau suradus statulėlę (Bezenberger, Peiser, 1900/1904, p. 425). Klaidinantį įspūdį kelia kai kuriose publikacijose vaizduojama nesulaužyta Šernų statulėlė (Wiesner, 1941, Abb. 1); Gimbutas, 1960, Fig. 11; Dąbrowski, 1968, Tab. XXII). Manytina, kad Karaliaučiaus muziejuje statulėlė buvo rekonstruota, tik keista, kad radinio originalą nufotografęs ir jį aprašęs Wiesneris apie tai neužsimena.

2 pav. Šernų statulėlei giminingų Levanto bronzinių statulėlių tipologija ir chronologija (pagal Seeden 1981, Pl. 139). Be mastelio.

nuomonė, kad dauguma tokių statulėlių yra kilusios iš Levanto, o Šernų statulėlės tipas priklauso Kanaano kultūrai ir datuojamas 1550–1200 pr. Kr. (Heltzer, 1995, p. 52, su literatūros nuorodomis). Helga Seeden, į savo studiją įtraukusi ir Šernų statulėlę, ją priskiria vadinamųjų svetimos kilmės statulėlių grupei (*group XII – foreign provenance*), nes jos II tūkst. pr. Kr. antroje pusėje pasirodė Egipte ir Viduržemio jūros pakrantėje, t. y. Kipre, Kretose, Egėjuose ir žemyninėje Graikijoje (Seeden, 1980, p. 122) (2 pav.). Visos šios žengiantį karo dievą, kuris segi klostuotą sijoną ir dėvi šalną, vaizduojančios statulėlės buvo eksportuotos iš pirminių jų gamybos centrų arba buvo gaminamos netoli nuo jų esančiuose regionuose. Įdomu tai, kad labiausiai į Šernų statulėlę panašūs egzemplioriai visi be išimties rasti Graikijoje ar Egėjų salose (ten pat, p. 125 ir t. t.; Nr. 1808S-1824). Manoma, kad būtent šios statulėlės yra labiausiai orientizuotos ir galbūt net atgabentos iš Levanto jas pagaminusių žmonių (ten pat, p. 125, 131). Svetimos kilmės statulėlės datuojamos II tūkst. pr. Kr. pabaiga ir I tūkst. pr. Kr. pradžia. Šernų statulėlė kartu su keliomis į ją panašiomis¹⁰ yra pati vėlyviausia (ten pat, p. 131).

Tačiau šis datavimas, kaip bus parodyta vėliau, nėra teisingas, nes veikiausiai Šernų statulėlė priklauso ankstyvesniųjų grupei.

Čia aptartos Šernų statulėlės kilmės teorijos leidžia nustatyti jos tipą, tačiau neišsprendžia problemos, koku būdu ir iš kur ji pateko į Rytų Pabaltijį. Kadangi kaukazietiška versija, kaip minėta, yra mažai tikėtina, belieka ieškoti kitos. Bet pirmiausia reikėtų sugrįžti prie klausimo, kodėl Šernų statulėlės radimo istorija laikoma legenda ir kodėl jai nenorima išvelgti bronzos amžiaus palikimo.

LEGENDA APIE ŠERNŲ STATULĖLĘ IR ARCHEOLOGIJOS FALSIFIKAVIMAS

Nors Šernų statulėlės radimo aprašymas tikslus ir preciziškas, jis vis dėlto kelia tam tikrų įtarimų. Visai neseniai pasirodžiusiame Wojciecho Nowakowskio straipsnyje A. Bezenbergerio istorija vadinama romantišku pasakojimu apie bronzinės statulėlės radimą miške „po plokščiu akmeniu“, kuris tėra paprasta legenda, sukurta tam, kad viskas atrodytų kuo įtikinamiau (Nowakowski, 2005, p. 193)¹¹. Reikia pastebėti, kad Nowakowskio svarstymai nėra nepagrįsti – į akis krinta aukšta statulėlės kaina ir pernelyg paprasta jos radimo miške versija. Be to, keistai atrodo ir tas faktas, kad sužinojęs apie Šernų statulėlę, A. Bezenbergeris ją įsigijo ne iškart, o tik po pusės metų. Prisiminus tai, kad Šernų statulėlę surado auksakalys, visa jos istorija įgauna detektyvinį atspalvį. Juk Schaderaitas nebuvo paprastas kalvis, o veikiau juvelyras, dirbantis su auksu ir tauriaisiais metalais. Visiškai tikėtina, kad bendraujant su pasiturinčiais užsakovais, jam į rankas galėjo patekti ir egzotiškas dirbiny, galbūt net padengtas sidabro ar kito tauriojo metalo plokštele. Kodėl gi

¹⁰ Seeden, 1980, Nr. 1798, 1821.

¹¹ Nuoširdžiai dėkoju Liucijai Černiuvienai už straipsnio vertimą iš prancūzų kalbos.

kalviui nesugalvojus archeologinės istorijos ir brangiai nepardavus statulėlės patyrusiam priešistorės tyrinėtoji? Visa tai tik spėliojimai be įrodymų. Tačiau visai neseniai vieno archyvinio dokumento dėka¹² išaiškėjo dar kelios įdomios detalės apie Šernų statulėlės radimą. Šį dokumentą Berlyno priešistorės muziejaus Prūsijos archyve, rinkdama medžiagą šiuo metu spaudai ruošiamai publikacijai apie Šernų kapinyną kasinėjusio A. Bezenbergerio dienoraščius ir kitus su šiais tyrinėjimais susijusius archyvinius duomenis, rado archeologė Rasa Banytė-Rowell¹³. Šiame dokumente pažymėta, kad tuo metu, kai buvo rasta statulėlė, Schaderaitas jau buvęs ne kalvis, o Svencelės smuklininkas. Šiuo atveju tikimybė, kad Schaderaitas statulėlę galėjo gauti iš antrų rankų, tampa dar didesnė. Be to, minėtame dokumente schematiškai pavaizduota statulėlės radimo vieta su akmeniu. Aplankius šią vietą pasirodė, kad statulėlė buvo rasta Šernų smuklės teritorijoje ir ne pačiame miške, bet priemiškyje. Keista, kad anksčiau niekas to akmens nebuvo pastebėjęs. Šios detalės išties verčia abejoti Šernų statulėlės tikrumu. Galbūt išsamesni archyviniai ir istoriniai tyrimai ateityje padės nustatyti šios painios istorijos detales. Turint omenyje, kad tokios archeologinės fikcijos XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Pabaltijyje buvo gana dažnos, Šernų statulėlės autentiškumo klausimas tampa dar opesnis. Be Šernų statulėlės, W. Nowakowski aptaria dar šešis abejotinus atvejus, kurių tik du galėtų būti originalūs archeologiniai radiniai. Tai Kalingrado srityje, Mamonove ir Zajceve, rastos statulėlės (ten pat, p. 194 ir t. t.). Jų radimo aplinkybės, o ypač tai, kad jos vaizduoja Egipto ir Graikijos dievybes, garbintas Romos imperijoje, leidžia manyti, kad į šiuos kraštus jos galėjo patekti prekybos gintaru, kuri tuo metu buvo ypač intensyvi, dėka (ten pat, p. 196)¹⁴. Tuo tarpu visos kitos

statulėlės, tarp jų ir minėtosios keturios kaukazietiškos, W. Nowakowski manymu, tėra tik turistų atvežtos arba orientalizuotos industrinės kopijos (ten pat, p. 191). Žymiausias tokios archeologinės falsifikacijos pavyzdys – jau minėtos egiptietiškos Švėkšnos statulėlės, skandalingai patekusios į archeologijos istoriją (Snitkuvienė, 1987, p. 24 ir t. t.; Nowakowski, 2005, p. 193 ir t., su literatūros nuorodomis). Kadangi šio radinio aplinkybės meta šešėlį ir ant Šernų statulėlės, tikslinga keliais žodžiais priminti Švėkšnos legendą. Septynias egiptietiškas ir, kaip vėliau buvo nustatyta, autentiškas statulėles 1852 m. viename savo tyrinėjamų pilkapių rado mokslininko karjerą tik pradantis septyniolikmetis grafas Adomas Broel Pliateris. Šis radinys, kurį jaunas kasinėtojas pavadino „lietuviškėmis pagoniškėmis statulėlėmis“, atnešė jam šlovę ir išgarsino (Snitkuvienė, 1987, p. 24 ir t. t.). Tačiau pasirodo, kad visas septynias statulėles A. Pliateriui galėjo pakišti jo tėvas grafas Steponas Pliateris, parsivežęs jas iš savo kelionių po Europą, Graikiją, Turkiją, Palestiną bei Egiptą (Snitkuvienė, 1987, p. 26). Iš tiesų autentiškų Švėkšnos statulėlių grupė, datuojama I tūkst. pr. Kr. viduriu, akivaizdžiai iškrinta iš A. Pliaterio kasinėto IX–XIII a. pilkapyno konteksto. Toks archeologinis anachronizmas vargu ar gali būti pavadintas kitaip nei mistifikacija (Snitkuvienė, 1987, p. 26; Nowakowski, 2005, p. 193). Beje, tai ne vienintelis atvejis, kai kapinyno teritorijoje buvo rasta egiptietišku objektų. Šilutės muziejaus fonduose saugomi keli Šilutės dvaro savininkų Hugo ir Ericko Scheu valdose esančiame VII–IX a. Vėžaičių kapinyne rasti egiptietiški dirbiniai.¹⁵ Šis pribloškiantis sutapimas dar labiau paryškina archeologijos paslaptį. Švėkšnos ir kitų XIX a. pabaigos–XX a. pradžios neabejotinų ar tariamų egzotiškų klastočių fone ir Šernų statulėlė atsiduria tarp legendos ir tikrovės.

¹² SMB-PK/MVF, PM-A 887/1, p. 182.

¹³ Nuoširdžiai dėkoju Rasai Banytė-Rowell už suteiktą informaciją ir draugišką sutikimą naudotis dar neskelbtais duomenimis.

¹⁴ Plačiau apie rytietiško kulto plitimą Romos imperijoje ir jos provincijose žr. Michelbertas, 1965, 1972.

¹⁵ Dėkoju dr. Rasai Banytė-Rowell už suteiktus duomenis. Informacija iš Šilutės muziejaus inventorinės knygos ir kartotekos. Inv. Nr. 1315–1318. Šiuos radinius detaliau ištyrinėjo ir jų autentiškumo klausimu domėjosi Ieva Masiulienė.

Šiandien neįmanoma nustatyti statulėlės amžiaus ir jos autentiškumo, todėl ją nesunkiai būtų galima priskirti klastotei. Tokia archeologinių dirbinių imitacijų pramonė jau nuo XVIII amžiaus buvo labai populiari Rusijos imperijoje. Egzotiškų daiktų taip pat būdavo parvežama iš įvairių kelionių kaip suvenyrų, o kolekcininkų ir senienu mylėtojų – kaip archeologinių vertybių (Nowakowski, 2005, p. 189). Senienų rinkimas XIX amžiuje buvo madinga švietusomenės veiklos sritis, buvo sudaromos privačios kolekcijos (Kulikauskas, Zabiela, 1999, p. 108 ir t. t.). Vilniaus universiteto profesoriai skatino visuomenę kaupti archeologines senienas kaip šaltinius, galinčius giliau ir išsamiau par t.). Šie skatinimai ir panašūs atsišaukimai galėjo turėti ir neigiamų pasekmių, nes tokiu būdu buvo sudaromos sąlygos ir juodosios rinkos atsiradimui ar archeologinių mitų kūrimui. A. Bezenbergeris buvo vienas tokių aistringų senienu rinkėjų ir jų ieškotojų. Nors jis tyrinėjo visų laikotarpių ir visų rūšių archeologinius paminklus įvairiose Prūsijos apskrityse, daugiausia dėmesio buvo skiriama pilkapyams ir kapinynams (Tamulynas, 1998, p. 254 ir t. t.). Tuomet išryškėjo jo požiūris į kasinėjimus: jo tikslas buvo ištirti tą kapinyno dalį, kur buvo gausiausia radinių, neatsižvelgiant į aplinką (ten pat, p. 255). Ši jo silpnybė žavintiems priešistoriniams daiktams tikriausiai buvo pažįstama ir Šernų kaimo bei jo apylinkių gyventojams. Todėl labai tikėtina, kad kalvis Schaderaitas galėjo tuo pasinaudoti ir parduoti A. Bezenbergeriui statulėlę kaip sensacingą priešistorinę vertybę. Toks jo poelgis visiškai atitiktų to laiko archeologijos mokslo sampratą – garsinti ir šlovinti praeitį.

Jei šie spėliojimai ateityje pasiteisintų, būtų atskleistas veikiausiai ne šlovinantis, bet gėdinantis praeities puslapis. Tačiau žvelgiant iš nūdienos perspektyvos šis kritinis skepticizmas neturėtų būti pervertintas.

ŠERNŲ STATULĖLĖ – BRONZOS AMŽIAUS PALIKIMAS

Šernų statulėlės Rytų Pabaltijyje fenomenas visų be išimties šio regiono tyrinėtojų aiškinamas tolimųjų prekybinių ryšių egzistavimu bronzos amžiuje. Šių ryšių traukos jėga laikoma gintaro turtinga rytinė Baltijos jūros pakrantė. Gintaro prekybinė vertė istoriografijoje buvo ypač sureikšmintą dėl gausaus gintaro dirbinių kiekio daugiau nei prieš 150 metų Heinricho Schliemanno tyrinėtose šachtiniuose Mikėnuose, o vėliau ir visos Mikėnų kultūros kapuose. Juose buvo rasta per du tūkstančius gintaro dirbinių (Maran, 2004, p. 48 ir t. t.). Gintaras buvo vadinamas „šiaurės auksu“, nes tikėta, kad jis buvo gabenamas iš Baltijos jūros pietų link (Beck, 1996, p. 59). Tiesa, dar Schliemanno laikais pradėtos svarstyti ir kitos gintaro resursų vietos, o pats Schliemannas dėl naujausių mokslinių pranešimų įtakos net buvo atvirai suabejojęs tokiu vienpusišku „šiaurės aukso“ vertinimu (ten pat, p. 59). Tačiau kai chemiškai tapo įmanoma nustatyti fosilinę gintaro rūšį¹⁶ ir kai paaiškėjo, kad šie radiniai pagaminti iš vadinamojo Baltijos gintaro¹⁷ (sukcinito), išsiskiriančio charakteringu IR spektru (Beck *et al.*, 1965, p. 96 ir t. t.), jį pradėta tiesiog idealizuoti. Tai susiję su ilgą laiką vyravusia nuomone, kad pagrindinis Baltijos gintaro žaliavos šaltinis buvo vadinamoji „mėlynoji žemė“ Sembos pusiasalyje. Iš tiesų tai didžiausias gintaro telkinys iš visų radimviečių, kuriame gintaro yra nuo 0,5 iki 2,5 kg kubiniame metre. Dar prieš II pasaulinį karą Jantarnoje (buv. Palmnicken – Palvinikai) telkinyje buvo iškasama per 400 tonų gintaro per metus (Katinas, 1983, p. 76; Grigelis, 2001, p. 38). Tačiau paaiškėjo, kad sukcinato telkinių esama ne tik „mėlynojoje žemėje“, bet ir kituose Europos regionuose. Jo randama ir Rytus nuo Sembos pusiasalio visame rytiniame Baltijos pajūryje, Rusijoje, Ukrainoje, Lenkijoje,

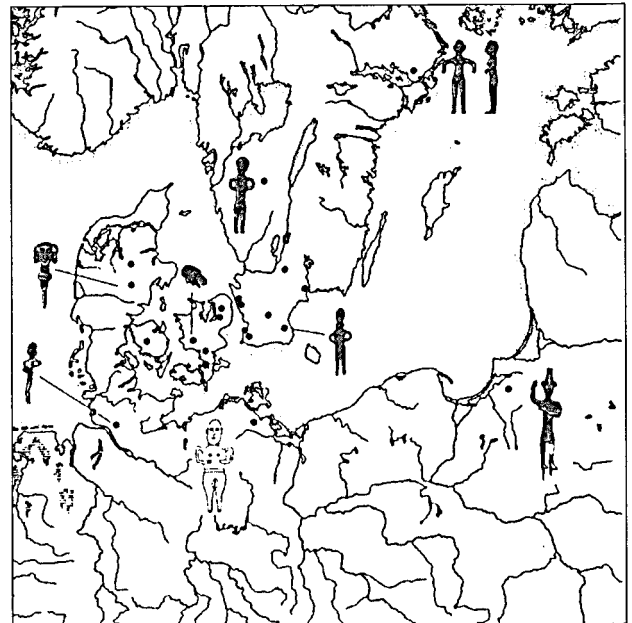
¹⁶ Šiam tikslui 1964 m. buvo labai sėkmingai pritaikytas infraraudonosios spektroskopijos metodas, parodęs, kad gintaras pasižymi spektro nevienodumu (Beck *et al.*, 1965, p. 96 ir t. t., Beck, 1996, p. 60).

¹⁷ Ši fosilinių sakų rūšis buvo pavadinta Baltijos jūros „*mare balticum*“ vardu.

Vokietijoje, Rumunijoje, Sicilijoje bei Jutlandijoje, Pietų Švedijoje, Suomijoje ir rytinėje Anglijos pakrantėje (Beck, 1982, p. 11; Beck, Shenann, 1991, p. 16 ir t. t.; Ganzelewski, 1996, p. 17). Šie duomenys akivaizdžiai pradėjo griauti gintarinės Baltijos pakrantės mitą. Deja, Pabaltijo istoriografijoje į šį faktą nebuvo atsižvelgta. Be kelių kritiškų Raimundo Sidrio pastebėjimų gintaro tema (Sidrys, Snitkuvienė, 1995, p. 33 ir t. t.), priešistoriniai, o ypač bronzos amžiaus Rytų Pabaltijo prekybiniai keliai vis dar piešiami romantiškame istorinio gintaro krašto fone. Tolimieji ryšiai bronzos amžiuje siejami ne tik su Viduržemio jūros regionais, bet ir su senovės Asirija, esą net patys finikiečiai atkeliavę iki rytinės Baltijos pakrantės (Heltzer, 1995, p. 55). Kita vertus, atsiranda nuomonių, neigiančių tolimuosius Rytų Pabaltijo ryšius bronzos ir geležies amžiais (Nowakowski, 2005, p. 192). Taigi Šernų statulėlė atsiduria kontroversiškų požiūrių centre. Kadangi šiame straipsnyje ji traktuojama kaip bronzos amžiaus palikimas, savaimė grįžtama prie retorinio klausimo: kaip ji pateko į šiuos kraštus?

Net ir paaiškėjus, kad Baltijos gintaro telkinių esama ne tik „mėlynojoje žemėje“ ir kad bronzos amžiaus visuomenės jo galėdavo gauti iš įvairių Europos regionų, nereikėtų visiškai atmesti Rytų Pabaltijo gintaro reikšmės bronzos amžiaus prekybinėje ir mainų sistemoje. Nors lyginant su išpūdingais neolito radinių kompleksais, bronzos amžiaus gintarinių dirbinių formų įvairovė ir jų kiekis stebėtinai sumažėjo, daugelis pavyzdžių vis dėlto atspindi Rytų Pabaltijo gintaro paklausą (Šturms, 1954, p. 178 ir t. t.). Aleksejus Luchtanas ir Raimundas Sidrys pateikia grafinę bronzos dirbinių gausumo Baltijos pakrantėje ir kontinentinėje teritorijoje santykį, aiškiai rodantį jų persvarą pakrantėje (Luchtanas, Sidrys, 1999, p. 23, pav. 6). Taip pat matyti, kad gintaro turtingame Sembos pusiasalyje yra didžiausia bronzos radimviečių koncentracija, o tai reiškia, jog gintaras turėjo svarbią reikšmę bronzos prekyboje (ten pat, p. 23, pav. 7). Tiesa, sunku pasakyti, kam buvo parduodamas gintaras, tačiau tam tikros dirbinių formų tendencijos Rytų Pabaltijyje leidžia nuspėti gintaro migracijos kryptis, visų pirma į artimiausius kultūrinius regio-

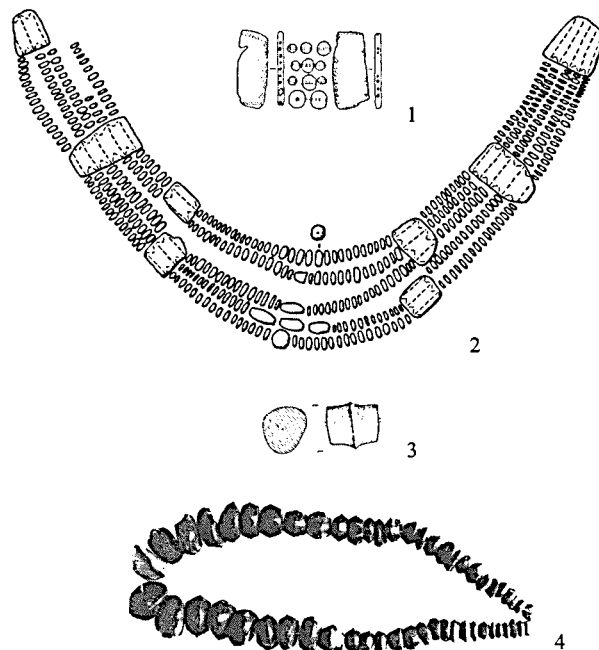
nus, Šiaurės ir Vidurio Europą, o galbūt net į Pietų Europą (Šturms, 1954, p. 180 ir t. t.). Bet nė vienoje šių ryšių zonoje nerasta į Šernų statulėlę panašių dirbinių. Vis dėlto būtų klaidinga teigti, jog Šernų statulėlė reprezentuoja vienintelį orientalinį bronzos amžiaus statulėlių tipą visoje Europoje. Jau Wiesneris savo straipsnyje ją lygina su Stockholto (Švedija) lobyje rastomis dvejomis vyriškomis statulėlėmis, datuojamomis 1500–1300 m. pr. Kr. Jo manymu, šios statulėlės yra pagamintos vietoje pagal rytietiškus pavyzdžius (Wiesner, 1941, p. 20). Ši mintis plėtojama ir neseniai pasirodžiusioje Kristiano Kristianseno ir Thomo Larssono knygoje (Kristiansen, Larsson, 2005). Be Stockholto lobio, autoriai mini dar devynias statulėles, turinčias heitiškų bruožų (ten pat, p. 308 ir t.) (3 pav.). Kadangi visos jos rastos be archeologinio konteksto, jų datavimas yra sudėtingas. Dauguma jų, remiantis ornamentika, istoriografijoje datuojamos vėlyvuoju bronzos amžiumi, bet pastaruoju metu manoma, kad jos galėjo būti pagamintos ankstyvajame bronzos amžiuje (ten pat, p. 309 ir t. t.). Šios statulėlės, autorių nuomone, atspindi tolimuosius ryšius su

3 pav. Bronzinių statulėlių paplitimas Skandinavijoje ir Šiaurės – Vidurio Europoje (pagal Kristiansen, Larsson 2005, Fig. 142). Be mastelio.

Anatolija ir Egėjais, pasireiškusius tam tikrų svetimų ideologinių normų adaptacija vietinėje kultūrinėje terpėje (ten pat, p. 313 ir t. t.). Tuo tarpu Šernų statulėlė esą atvežta tiesiai iš Sirijos ar Anatolijos (ten pat, p. 314). Reikėtų pastebėti, kad Kristianse no ir Larssono studijoje Artimųjų Rytų ir Viduržemio jūros civilizacijų įtakos Skandinavijoje paieškos kiek perdėtos, tačiau nėra klaidingos. Šiuo atveju norėtusi grįžti prie prekybos gintaru klausimo, leidžiančio geriau suvokti prekybinių santykių kontekstą ir Rytų Pabaltijo vaidmenį jame, o kartu ir naujai pažvelgti į Šernų statulėlės problemą.

Gintaras yra vienas svarbiausių atsparos taškų, siekiant atsekti komunikacijos ir tolimųjų ryšių pėdsakus bronzos amžiuje. Ryškiausias tam tikrų standartizuotų dirbinių formų paplitimo tūkstančių kilometrų spinduliu pavyzdys – iš Baltijos gintaro pagaminti vadinamieji gintariniai skirstikliai (*Bernsteinschieber*), kurių gausiausiai randama Wessexo kultūros¹⁸ Pietų Anglijoje ir Mikėnų kultūros Peloponeso pusiasalyje kapuose (Shenann, 1993, p. 59 ir t. t., Maran, 2004, p. 51) (4 pav., 1–2). Nėra abejonių, kad tarp šių dviejų elitinių kultūrinių centrų egzistavo glaudūs ir intensyvūs ryšiai (Gerloff, 1993, p. 58 ir t. t., Maran, 2004, p. 54). Beje, skirstiklių moda plito iš gintarinių dirbinių įvairove garsėjančios Wessexo kultūros, kurioje buvo plačiai naudojami ne tik gintariniai, bet ir iš gagato ar aukso pagaminti skirstikliai bei juos imituojantys papuošalai (Beck/Shenann, 1991, p. 51 ir t. t.; Maran, 2004, p. 54 su literatūros nuorodomis). Tuo tarpu Mikėnų kultūroje šis papuošalas nebuvo populiarus (Maran, 2004, p. 54). Nors, kaip buvo minėta, rytinėje Anglijos pakrantėje buvo galima rasti Baltijos gintaro, jo akivaizdžiai neužteko, todėl labai tikėtina, jog gintaro resursai būdavo papildomi gintaru iš Jutlandijos mainais į metalo žaliavą ar į bronzinius dirbinius (Beck/Shenann, 1991, p. 109 ir t. t., Shenann, 1993, p. 59 ir t. t.). Nepaprastai tur-

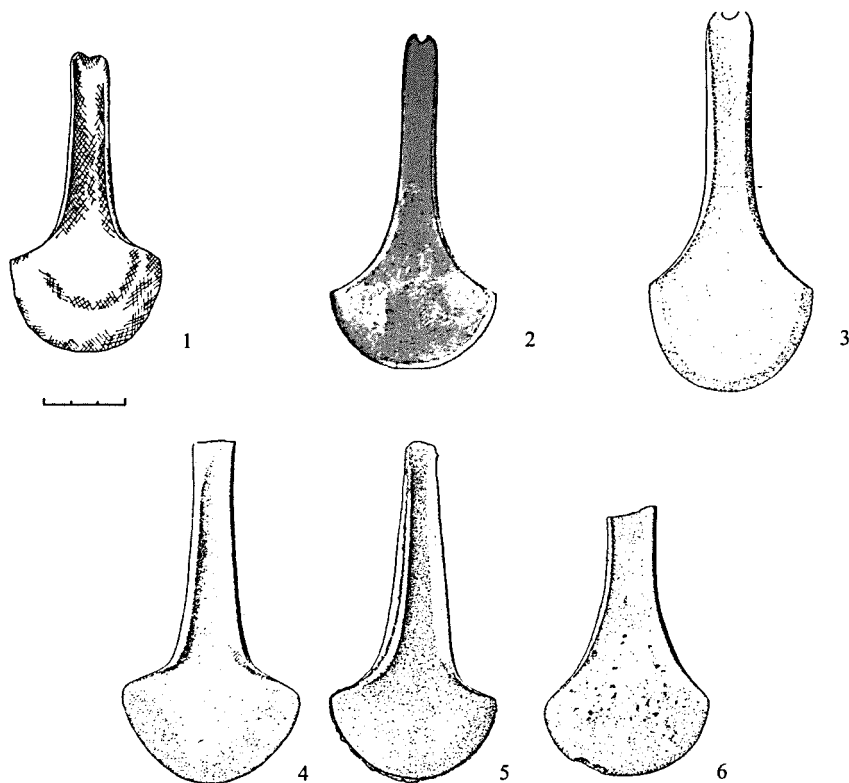
4 pav. Gintariniai skirstikliai ir vėrinys (1–2); tirinto tipo gintarinis karolis (3); dvigubo nupjauto kūgio karolių vėrinys iš Tutanchamuno kapo (4) (pagal Beck, Shenann 1991, Fig. 11.15, 1; Fig. 11.18; Hood 1993, pl. XVI). Be mastelio.

tingais kapais garsėjantiems Wessexo kultūros žmonėms tokie mainai neturėjo sukelti sunkumų: kontroliuodami vieną turtingiausių Europos alavo telkinių Cornwallyje¹⁹ bei turėdami pakankamai gamtinių aukso, sidabro ir vario išteklių, jie galėjo laisvai įsigyti prestižinio gintaro ir stiprinti ryšius su besiformuojančiomis Europos civilizacijomis. Visa tai vyko ankstyvojo bronzos amžiaus pabaigoje–viduriniojo bronzos amžiaus pradžioje (BA2/B1 – apie 1600–1500 pr. Kr.). Wessexo kultūra buvo artimai susijusi su to paties laikotarpio Airijos ir Bretanės kultūromis²⁰ (Jockenhövel, 2004, p. 155 ir t. t.). Kaip tik tuo metu ne tik Jutlandijoje, bet ir visoje Danijoje bei Pietų Švedijoje gausiai aptinkama vadinamųjų angloairiškųjų bronzinių kirvių iš minėtų kultūrinių sferų (ten pat, p. 156 ir t. t., su

¹⁸ Ši kultūra tyrinėtojų skirstoma į dvi grupes (Wessex I ir Wessex II). Ji tęsėsi nuo 2-ojo tūkst. pr. Kr. pradžios iki XIV a. pr. Kr. (Maran, 2004, p. 51, su literatūros nuorodomis).

¹⁹ Plačiau apie Cornwallio alavo telkinį žr. Jockenhövel, 2004, p. 155 ir t. t., su literatūros nuorodomis.

²⁰ Visas šis kultūrų kompleksas istoriografijoje vadinamas ankstyvuoju atlantiniu bronzos amžiumi (Maran, 2004, p. 51).

5 pav. Atkraštiniai kirviai: Rytų Pabaltijo tipo kirvis iš Lietuvos (1); Langquaido II tipo kirviai (2, 3); Rytų Pabaltijo tipo kirviai iš Smørumovre (Danija) lobio (4–5), (pagal LAA I, pav. 18, 9; Abels 1972, Taf. 21, Nr. 289; Moora 1932, Abb. 14, 2; Aner, Kersten 1973, Taf. 63).

literatūros nuorodomis). Danijos ir vakarinės Baltijos jūros krantus iki pat Pietų Švedijos jie galėjo pasiekti plaukdami Šiaurės jūra (ten pat, p. 156). Matyti, jog Skandinavijos vaidmuo abipusiuose ryšiuose su atlantine Europa ankstyvojo ir viduriniojo bronzos amžiaus sandūroje buvo išties svarbus. Tokiu būdu šis regionas buvo netiesiogiai įtrauktas ir į Wessexo bei Mikėnų kultūrų prekybinius santykius.

Kai kurie šių ryšių atgarsiai pasiekė ir rytinius Baltijos regionus. Tai paliudija keli ankstyvojo ir viduriniojo bronzos amžiaus sandūra datuoti Rytų Pabaltijo tipo atkraštiniai kirviai²¹ (5 pav., 1), kurių forma labai artima Pietvakarių Vokietijos, Prancūzijos ir Alpių regionuose paplitusiems vadinamiesiems Langquaido II tipo kirviams (Čivilytė, 2005, p. 335) (5 pav.,

3). Tiksliai tokio kirvio analogija buvo rasta Tahuloje (Estija), (5 pav., 2), tuo tarpu Rytų Pabaltijo atkraštinis kirvis kartu su apyranke rastas Huttenheimo lobyje Pietų Vokietijoje (Abels, 1972, p. 47 ir t. t., Nr. 335). Tai rodo Rytų Pabaltijo kontaktų pietų kryptimi egzistavimą. Tačiau vis dėlto čia nebuvo išvengta atlantinės Europos dalies įtakos. Manytina, kad išriesti pusračio ar vėduoklės formos Langquaido II kirvių ašmenys galėjo būti perimti būtent iš atlantinėje Vakarų Europoje gaminamų prototipų (Čivilytė, 2005, p. 335). Rytų Pabaltijys tikriausiai atsідūrė netiesioginėje šios įtakos zonoje. Dovylose (Klaipėdos r.) rasta bronzinė liejimo forma, skirta vadinamųjų armorikaniškųjų kirvių²² gamybai ir keli šio tipo kirviai leidžia manyti, kad ši radinių grupė kilusi iš Šiaurės Prancūzijos (Armorikos) ar Britanijos (Čivilytė,

2004, p. 225 ir t. t.). Tiek atkraštiniai, tiek ir armorikaniškieji kirviai į Rytų Pabaltiją tikriausiai pateko netiesiogiai, bet per tarpininkus, t. y. jie čia galėjo būti atgabenti iš Skandinavijos. Kitaip tariant, tai importas „iš antrų rankų“, už kurį buvo atsilyginama gintaru. Vakarinės Baltijos jūros pakrantės gyventojams jis buvo tarsi gija, išlaikanti ryšį su atlantinės Vakarų Europos kultūromis ir skatinanti vietinių elitinių visuomenės sluoksnių klestėjimą, todėl jie buvo suinteresuoti kuo intensyvesne gintaro prekyba. Šią mintį patvirtina ir faktas, kad to laikotarpio Danijos kapuose aptinkama labai nedaug gintaro dirbinių (Jensen, 1965, p. 48 ir t. t.). Siekiant papildyti savuosius gintaro resursus, būdavo keliaujama ir į rytines Baltijos jūros pakrantes. Tokiu būdu čia būdavo atgabenami ne tik

²¹ Apie ankstesnę nei istoriografijoje siūlomą šių kirvių datavimą žr. Čivilytė, 2005, p. 335.

²² Lietuvių istoriografijoje jie vadinami Klaipėdos tipo kirviais (pvz., Grigalavičienė, 1995, p. 152).

lokalias, bet ir svetimas, atlantinės Vakarų Europos formas imituojantys bronziniai dirbiniai. Šiame kontekste ir Rytų Pabaltijo atkraštiniai kirviai, dėl kurių vietinės kilmės istoriografijoje nebuvo net suabejota (Šturms, 1936, p. 15 ir t. t., Grigalavičienė, 1995, p. 148 ir t. t.; Dąbrowski, 1997, p. 47 ir t. t.; 2004, p. 13 ir t. t.), gali būti interpretuojami kaip iš Skandinavijos atvežti gaminiai. Tai patvirtina ir trys didžiuliam Smørumovre (Danija) lobyje rasti Rytų Pabaltijo tipui analogiški kirviai (Aner, Kersten, 1973, p. 120 ir t. t., Nr. 354, Taf. 63) (5 pav. 4–6). Nors Eduardas Šturmsas šiame lobyje išvelgia atvirkštinį mainų procesą iš Rytų Pabaltijo (Šturms 1953, p. 181), šios minties įrodymui reikalingi išsamesni Skandinavijos bronzos amžiaus medžiagos tyrinėjimai. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos atrodo, kad Rytų Pabaltijo dirbiniai atspindi aiškia skandinavišką ir Šiaurės Vidurio Europos įtaką čionykštėms bendruomenėms. Beje, šis reiškinys pastebimas iki pat bronzos amžiaus pabaigos, ypač vėlyvajame jo etape. Narkūnų (Lietuva) piliakalnio fenomenas, kuriame buvo gaminami šiuose kraštuose nenaudojami, bet daugiausia Skandinavijoje ir iš dalies Rytų Europoje paplitę Melaro tipo kirviai (Luchtanas, 1981, p. 8 ir t. t.; Čivilytė, 2004, p. 226) bei Vaškų (Lietuva) lobis (Merkevičius, 2006, p. 32 ir t. t.) atspindi ryšių su Skandinavija egzistavimą. Be to, kai kurie pavyzdžiai, kaip antai Staldzene (Latvija) lobis ir vadinamieji laiviniai kapai (Vasks, 2003, p. 136 ir t. t.; Vasks, Vijups, 2004), leidžia manyti, kad iš Pietų Skandinavijos į rytinę Baltijos pakrantę atvykę žmonės čia kuriam laikui apsigyvendavo ir palikdavo ryškius savo pasaulėžiūros pėdsakus.

Šių kultūrinių procesų visumoje atsiskleidžia nauja Šernų statulėlės interpretacijos galimybė. Atrodo, jog ji į rytinę Baltijos jūros pakrantę pateko taip pat, kaip ir dauguma kitų šiame regione aptinkamų svetimų formų objektų, t. y. iš Skandinavijos. Turint omenyje, kad būtent Skandinavijoje aptinkama daugiausia orientalizuotų statulėlių bei atsižvelgiant į tam tikrus Skandinavijos ryšį su Vi-

duržemio jūros civilizacijomis atspindinčius kultūrinius elementus²³, ši hipotezė skamba dar įtikinamiau. Šią mintį leidžia pratęsti ir faktas, kad į Šernų egzempliorių ikonografiškai labai panašių statulėlių buvo rasta Mikėnų kultūros kontekste, t. y. Tirinto ir Mikėnų rūmų patalpose (Seeden, 1980, p. 127 ir t. t., Nr. 1816, 1817; Sapouna-Sakellarakis, 1995, Taf. 44, 1, 2). Galbūt viena tokių statulėlių iš Levanto per Graikiją buvo nugabenta iki pat Europos šiaurės. Juk Tirinto ir Mikėnų egzemplioriai stilistiškai atitinka Levanto statulėles, o tai leidžia manyti, kad jos dėl intensyvių kultūrinių ir prekybinių ryšių į Peloponesą buvo atvežtos tiesiai iš ten (Seeden, 1980, p. 131). Taigi apibendrinanti šios hipotezės idėja skambėtų taip: Skandinavija, būdama klestinčios Wessexo kultūros kaimynystėje, netiesiogiai buvo įtraukta į tolimuosius ryšius su Mikėnų pasauliu. Iš ten plito ir tam tikros rytietiškos gėrybės bei orientalizuotos idėjos, veikusios vietinę Skandinavijos kultūrą. Gintaro paklausa skatino geografinio akiračio plėtimą, todėl buvo susidomėta ir rytine Baltijos jūros pakrante. Čia gyvenusioms visuomenėms, nors ir esančioms intensyvių kultūrinių procesų periferijoje, už gintarą būdavo atsilyginama metalo, o kartais net ir egzotiškais dirbiniais. Vienas jų – Šernų statulėlė.

Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į tam tikrus faktorius, suteikiančius Šernų statulėlės interpretacijai konkretumo. Visų pirma reikėtų patikslinti čia aptartų kultūrinių procesų chronologiją. Jau minėta, kad Šernų statulėlė stilistiškai panašiausia į Mikėnų ir Tirinto, o šios savo ruožtu artimos vėlyvojo miestų laikotarpio (*Late Urban*) Biblio ir Ugarito (arba Ras Šamros, Sirija) statulėlėms, datuojamoms antrąja II tūkst. pr. Kr. puse, t. y. nuo 1500 m. pr. Kr. (Seeden, 1980, p. 130 ir t. t.) (2 pav.). Žinoma, kad Mikėnų ir Tirinto statulėlės rastos vėlyviausiuose mikėniškojo laikotarpio sluoksniuose (apie 1200–1100 m. pr. Kr.) (Seeden, 1980, p. 127 ir t. t.). Būtent šiuo metu gintaro apyvartoje atsiranda visiškai nauji Baltijos gintaro dirbiniai – vadinamieji Tirinto

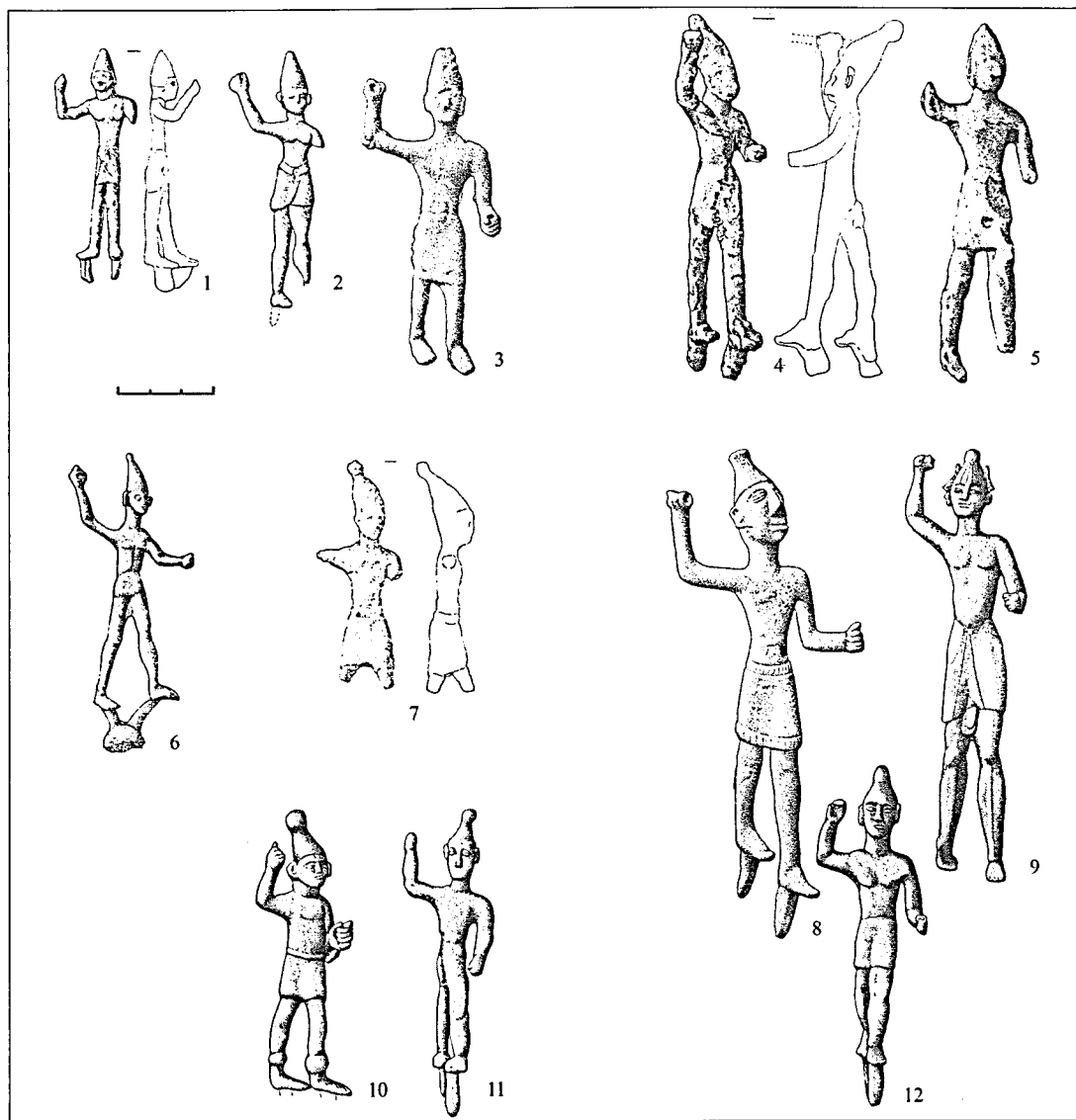
²³ Išsamiai apie tai žr. Kristiansen, Larsson, 2005, p. 142 ir t. t.

tipo karoliai, atspindintys daug platesnį kontaktinių zonų arealą (Beck, Shennan, 1991, p. 122 ir t. t.; Bouzek, 1993, p. 141 ir t. t.) (4 pav., 3). Šiuo laikotarpiu jau galima kalbėti apie rytinės Vidurio Europos bei Adrijos jūros regionų įtaką Mikėnų kultūros visuomenėms bei šia erdve besidriekiančius prekybinius kelius (Maran, 2004, p. 54). Anksčiau klestėję Mikėnų pasaulio ir Wessexo bendruomenių santykiai neteko aktualumo. Gintaro Britanijoje smarkiai sumažėjo (Beck, Shennan, 1991, p. 101), o Mikėnų civilizacijos dėmesys, kaip minėta, nukrypo į kitus Europos regionus. Šiuo atžvilgiu mintis apie statulėlės patekimą iš Graikijos į Šiaurės Europą 1200–1000 m. pr. Kr. nėra įtikinama.

Graikijos ryšiai su Vidurio Europa prasidėjo kiek anksčiau, nei pasirodė Tirinto tipo gintariniai karoliai. XIV a. pr. Kr. viduryje gintaro dirbinių asortimente atsirado dvigubo nupjauto kūgio formos karoliai, liudijantys svarbius prekybinių-kultūrinių ryšių pokyčius senojoje Europoje. Šešiasdešimties tokių Baltijos gintaro karolių vėrinys buvo rastas Tutanchamuno kape Egipte (XVIII-a dinastija, 1361–1352 m. pr. Kr.) (Hood, 1993, p. 230 ir t. t.) (4 pav., 4). Analogiškų karolių gausiai randama ir Egėjuose, be to, tokių karolių vėrinys yra žinomas iš to paties laikotarpio urninių kapų kultūros kapinyno Švarcoje (Vokietija, Tiuringija) (ten pat, p. 231 ir t. t. su literatūros nuorodomis). Nupjauto dvigubo kūgio formos karoliai buvo plačiai paplitę visame Vidurio Europos urninių kapų regione, nuo Baltijos jūros šiaurėje iki Dunojaus ir nuo Reino upės vakaruose iki Karpatų (ten pat, p. 231). Tikriausiai šie karoliai iš Vidurio Europos Adrijos jūra patekdavo į Graikiją, o iš ten tiesiogiai jūra ar kertant Siriją pasiekdavo net patį Egiptą. Įdomu tai, kad prekyba su tolimaisiais regionais garsėjančiame Ugarito (arba Ras Šamros, Sirija) mieste kartu su gintaro karoliais buvo gausiai rasta ir mikėniškosios keramikos, taigi tikėtina, kad gintaro karoliai, kaip ir daugelis kitų gėrybių, į Egiptą galėjo patekti kaip Ugarito valdovų dovanos Tutanchamunui arba tiesiog iš Graikijos dėl kultūrinių-prekybinių ryšių (ten pat, p. 232). Šiame kontekste išryškėja gija tarp Šiaurės ir Vidurio bei Pietų Europos kultūrų ir Artimųjų Rytų civilizacijų. Tačiau klausimas, iš kur galėjo būti gabenamas Bal-

tijos gintaras ar iš jo pagaminti dvigubo nupjauto kūgio karoliai, tebelieka atviras. Sinclairas Hoodas, remdamasis tuo, kad šio tipo karoliai visai nežinomi Skandinavijoje, mano, jog čia svarbiausią reikšmę turėjo ne Jutlandijos, bet Sembos gintaro telkiniai (ten pat, p. 232). Šiuo atveju archeologinė situacija chronologiškai ir idėjiškai atitiktų Michaelio Heltzerio teoriją apie Šernų statulėlės importavimą į Rytų Pabaltijį iš Artimųjų Rytų (Heltzer, 1995, p. 54 ir t. t.), nes būtent šiuo laikotarpiu buvo gaminamos Šernų statulėlei analogiškos Biblio ir Ugarito (arba Ras Šamros) bronzinės dievybės (6 pav.). Prisiminus Luchtano ir Sidrio statistinius tyrimus gintaro turtingoje Baltijos jūros pakrantėje, išties norėtusi tikėti šia teorija. Tačiau taip pat kaip Skandinavijoje, čia visai nėra aptariamų karolių. Be to, tokie tiesioginiai tolimieji mainai negalėjo vykti atsitiktinai. Priešingai, kaip matysime, jie būdavo kryptingai organizuojami ir abipusiškai kontroliuojami atitinkamų visuomenės sluoksnių. Deja, Rytų Pabaltijyje archeologiškai sunku apčiuopti laipsnišką socialinio elito iškilimą, šio regiono kultūrinėje terpėje nepastebimos reikšmingos permainos, o daugelis požymių rodo ne reguliarius, bet būtent atsitiktinius ryšius su tolیمais kraštais (Luchtanas, Sidrys, 1999, p. 22). Todėl vargu ar galima manyti, kad Šernų statulėlė į šiuos kraštus pateko tiesiai iš Sirijos.

Kyla klausimas, kam šioje tolimoje statulėlės kelionėje teko tarpininko vaidmuo. Čia vėl norėtusi grįžti prie Skandinavijos. Jau XV a. pr. Kr. šiame regione susiformavo nauja metalo dirbinių tradicija bei stipriai pakito socialinė visuomenės struktūra (Kristiansen, Larsson, 2005, p. 317). XIV a. pr. Kr. Skandinavijoje jau galima kalbėti apie aiškiai hierarchizuotą sociumą su kariniu elitu priešakyje (ten pat, p. 212 ir t. t.). Tuo metu visoje Europoje nuo Graikijos iki Skandinavijos plito standartizuotas kario įvaizdis, kurio pagrindinis atributas buvo kalavijas (ten pat, p. 212). Būtent ši ginkluota visuomenės dalis darė įtaką vidiniams ir išoriniams kultūrinių transformacijų veiksniams. Vienas jų – mainai ir prekyba. Apie tai byloja Danijoje rasti tam tikrų tipų kalavijai, liudijantys intensyvius kontaktus su įvairiais Europos regionais ir galbūt net su Graikija (Kristiansen, Lars-

6 pav. Biblio (1–7) ir Ugarito (8–12) tipų bronzinės statulėlės (pagal Seeden 1981, Pl. 94, 95, 98).

son, 2005, p. 128 ir t. t., fig. 47)²⁴: Nėra abejonių, kad šiuo laikotarpiu Šiaurės Europos visuomenės buvo įsuktos į transeuropinių procesų ratą, nes buvo pasiruošusios naujovėms, už kurias turėjo kuo atsilyginti – vis dar didžiulę paklausą turinčiu gintaru. Gintaras, įkūnydamas savyje daugybę magiškų savybių, Vidurio Europos keliais galėjo pasiekti ir Siriją, o iš ten ir patį Egiptą. Tikėtina, jog Šernų statulėlė

kaip atlygis iš Sirijos buvo atgabenta į Skandinaviją, kurios visuomenės jau buvo susipažinusios su tam tikromis rytietiškomis idėjomis. Tik neaišku, ar šioje statulėlės perdavimo misijoje dalyvavo Mikėnų ir Vidurio Europos visuomenės. Remiantis dvigubo nupjauto kūgio karolių paplitimu, tai yra įmanoma. Tačiau kodėl ji atsidūrė rytiniame Baltijos jūros krante? Atsižvelgiant į Skandinavijos ir Rytų Pabaltijo tar-

²⁴ Čia turimi omenyje Danijoje rasti egėjiški kalavijai arba vietinės jų imitacijos (Ajak, Hammer, Dollerup ir Ørskovhede) (Kilian-Dirlmeier, 1993, p. 72 ir t. t., su literatūros nuorodomis). Tačiau kai kurie tyrinėtojai neigia tokią šių kalavijų interpretaciją, priskirdami juos įprastiesiems Vidurio ir Šiaurės Europos kalavijų tipams (ten pat, p. 72 ir t. t.).

pusavio ryšių specifiką bronzos amžiuje, galima manyti, kad statulėlė čia buvo atplukdyta iš vakarinių pakrančių. Kodėl ši egzotiška vertybė nebuvo palikta Skandinavijoje, belieka tik spėlioti. Rytinės Baltijos jūros pakrantės gintaras kaimynams buvo nesunkiai pasiekiamas, tačiau galbūt ypač vertinamas. Šis periferinis regionas, kaip buvo parodyta, jų dėmesį traukė dar ankstyvojo bronzos amžiaus laikais. Šernų statulėlė gali būti interpretuojama kaip vienas įdomiausių Rytų Pabaltijo bronzos amžiaus fenomenų, kai prestižinis objektas yra tikslingai nugabenamas į už tūkstančius kilometrų esančią vietą, iš kurios vėliau kaip importas „iš antrų rankų“ patenka į periferinį regioną.

Šis ekskursas atveria kelius diskusijai apie bronzos amžiaus prekybinių ir mainų santykių formas bei jų prasmę. Jozefas Maranas, nagrinėdamas Mikėnų kultūros gintaro radinių Peloponeso pusiasalyje problemą, jų atsiradimą aiškina reguliaria ir organizuota tolimąja prekyba su Wessexo kultūros elitu (Maran, 2004, p. 57 ir t. t.). Spėjama, kad tokius atstumus galėdavo įveikti tik mainų ir prekybos subtilybes išmanantys specialistai, o pati prekyba, papildyta įvairiomis tarpinėmis grandimis, buvo kryptinga (ten pat, p. 58). Tačiau kokioje pozicijoje šių sudėtingų procesų visuomenoje galėjo atsidurti Rytų Pabaltijys ir kokį vaidmenį galėjo atlikti Šernų statulėlė? Ar mintis dėl jos atvežimo į šiuos kraštus iš tolimųjų regionų gali būti pagrįsta ir ar ji nėra tik mokslinės fantazijos išdava?

Iš tiesų bandant įminti Šernų statulėlės patekimo į Lietuvą mįslę, iki šiol nebuvo gilintasi į tai, ar tolimieji ryšiai apskritai buvo įmanomi ir kokiais būdais jie buvo palaikomi. Be to, nebuvo keliamas bronzos amžiaus visuomenių mobilumo ir komunikacijos klausimas. Šių problemų viename straipsnyje išspręsti neįmanoma, nes tam reikalinga išsami teorijos apžvalga, kuri netilptų į šio straipsnio temos rėmus. Vis dėlto norėtusi akcentuoti kelis aspektus, motyvuojančius tolesnius Šernų statulėlės problemos tyrinėjimus. Archeologijos teorijos požiūriu, egzistuoja trys svarbiausios mainų formos: daiktų perdavimas iš rankų į rankas; perdavimas į tam tikras vietas, kuriose jie būdavo akumuliuojami, o vėliau perduodami ki-

tiems ir tolimasis transportas, kuomet daiktai dideliais atstumais būdavo nugabenami tiesiai į numatytas vietas (Maran, 2004, p. 57 ir t. t., su literatūros nuorodomis). Galvojant apie pirmąjį Šernų statulėlės kelionės etapą, kai ji buvo gabenama iš Sirijos į Skandinaviją, labiausiai tikėtina tolimojo transporto galimybė. Tačiau šiuo atveju abiejose kontaktų zonosose pastebima mainų objektų koncentracija, kaip antai: didelis gintarinių skirstiklių kiekis Mikėnų ir Wessexo kapuose ankstyvajame bronzos amžiuje (ten pat, p. 57). Aptariamoje situacijoje toks idealus tolimojo transporto modelis negali būti pritaikytas, bet turint omenyje karolių paplitimą urninių kapų kultūroje, o ypač Graikijoje, Sirijoje ir Egipte, galima galvoti, kad būtent jie ir yra tos iš šiaurės į pietus vežamos vertybės. Tolimieji mainai vyko keliais lygmenimis. Vienas jų – abipusiškumas, t. y. mainai už atsaką (ten pat, p. 57 ir t. t.). Sekant Kristiansenu ir Larssonu, Vidurio Europa ir Skandinavija buvo gausiai apdovanotos įvairiomis prestižinėmis gėrybėmis iš Viduržemio jūros regionų ir Artimųjų Rytų (Kristiansen, Larsson, 2005, p. 118 ir t. t.), o, svarbiausia, – naujų idėjų, simbolių ir net ritualų srautu (ten pat, p. 317 ir t. t.). Minėtoji orientizuotų statulėlių grupė Skandinavijoje taip pat gali būti traktuojama kaip mainų su tolimuoju pasauliu rezultatas, kuriuos kontroliavo ir kuriuose dalyvavo tik tam tikrų visuomenės sluoksnių nariai.

Kokioje pozicijoje šiame daugiasluoksniame ir ilgas tradicijas turinčiame bronzos amžiaus visuomenių komunikacijos sraute atsidūrė Rytų Pabaltijys? Iš pirmo žvilgsnio šis regionas gali būti suvokiamas kaip nuo centro priklausanti periferinė erdvė²⁵, tačiau žvelgiant iš kultūrinės-istorinės perspektyvos, Rytų Pabaltijį būtų galima pavadinti „periferijos periferija“. Juk šiame kultūriniame areale per visą bronzos amžių dominuoja importuoti dirbiniai arba – kas mažiau tikėtina – lokalios jų imitacijos, atsispindi iš svetur atkeliavusios ideologinės normos. Šiame regione nebuvo tokio aukšto lygio kultūros suklestėjimo, kokį pastebime pietinėse Baltijos jūros pakrantėse. Vargu ar čia gyvenusios vi-

²⁵ Plačiau apie centro ir periferijos kultūrinių santykių modelį žr. Vandkilde, 1996, p. 299 ir t. t.

suomenės suvokė save kaip plataus pasaulio dalį. Be abejonės, bronzos buvo pagrindinė jų ryšio su tolimesne aplinka priežastis, tačiau neaišku, kiek šis ryšys buvo inicijuojamas vidinių sluoksnių. Tikriausiai svarbiausią reikšmę šiuose santykiuose turėjo ekonominis aspektas, t. y. gintaro mainai į bronzą, organizuoti intensyvius kontaktus su metalurgijos centrais palaikančių kultūrinių bendruomenių. Tačiau būtų klaidinga Šernų statulėlėje išvelgti vien tik prekinę jos vertę. Joje slypi ir semiotinė galia, turėjusi didelį poveikį ją išsigijusiems asmenims. Iš Rytų tolimojoje šiaurėje atsidūrusios statulėlės istorija išties spalvinga: Toks žmogaus–dievybės atvaizdas negalėjo atsitiktinai patekti į tolimajai ekspedicijai ruošiamų gėrybių krovinį. Juk ir savo kilmės šalyje tokios ar panašios statulėlės buvo naudojamos tik kulto sferoje. Tikriausiai Šernų statulėlei teko ypatingos dovanos, turinčios mistinę galią, vaidmuo. Tai padėka už ne mažiau mistifikuotą Baltijos gintarą, įveikusi tūkstančius kilometrų ir pasiekusi savo naujuosius šeimininkus. O šie savo ruožtu statulėlę perdavė tolesnei bendruomenei, gyvenančiai kitame Baltijos krante, išsaugant statulėlės galią. Ši dovana buvo priimta vietinių gyventojų ir garbingai paaukota dievams, o aukos vieta pažymėta akmeniu, primenančiu apie čia vykusį ritualą, o, svarbiausia, – apie po juo gulinčią neįprastą ir galbūt baimę keliančią tolimųjų kraštų dievybę.

Pabaigoje norėtusi išsakyti keletą minčių apie tai, koks stebinamai platus gali būti bronzos amžiaus pasaulio suvokimas. Vis labiau aiškėja, kad to meto žmonės buvo pasirengę įveikti milžiniškus atstumus, vedami ekonominių, techninių ir ideologinių paskatų, kad rašto neturėjusios bendruomenės sugebėdavo bendrauti ne tik su kaimynais, bet ir su tolimuoju pasauliu, kad iš pažiūros chaotiška ir į šimtus kultūrų susiskaldžiusi barbariškos Europos erdvė buvo vieniama tam tikrų idėjų, taisyklių ar net tabu, šių dienų archeologui leidžiančių į bronzos amžių žvelgti kaip į reikšmingą žmonijos istorijos epochą. Todėl nenuostabu, kad net ir šios erdvės periferijoje – Rytų Pabaltijyje – atsiranda hetitiška dievybė, atspindinti bronzos amžiaus globališkumą ir atverianti kelius gilesniam jo pažinimui.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Abels B. J., 1972 – Die Randleistenbeile in Baden-Württemberg, dem Elsaß, der Franche Comté und der Schweiz. PBF IX, 4. München, 1972.

Aner E., Kersten K., 1973 – Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen I. København, Neumünster, 1973.

Antoniewicz W., 1930 – Posążki kaukaskie w Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie // Wiadomości 12, 1930, p. 129–136.

Beck C. W., 1982 – Der Bernsteinhandel: Naturwissenschaftliche Gesichtspunkte // Savaria 1982, p. 11–22.

Beck C. W., 1996 – Zur Herkunftbestimmung von Bernstein // Tränen der Götter, 1996, p. 59–61.

Beck C. W., Shenann S., 1991 – Amber in prehistoric Britain. Oxford, 1991.

Beck C. W., E. Wilbur E., Meret S., Kosove D., Kermani K., 1965 – The infrared spectra of amber and the identification of Baltic amber // Archeometry 8, 1965, p. 96–109.

Bezenberger A., 1892 – Litauische Gräberfelder. I. Das Gräberfeld bei Schernen (Kr. Memel) // Sb. Prussia 1892, p. 141–168.

Bezenberger A., Peiser F. E., 1900–1904 – Die Bronze figur von Schernen // Sb. Prussia 1900–1904, H. 22, p. 424–444.

Blajer W., 1999 – Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich. Kraków, 1999.

Blajer W., 2001 – Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. Kraków, 2001.

v. Brunn W. A., 1959 – Bronzezeitliche Hortfunde I. Die Hortfunde der frühen Bronzezeit aus Sachsen-Anhalt, Sachsen und Thüringen. Berlin 1959.

v. Brunn W. A., 1968 – Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit. Berlin 1968.

v. Brunn W. A., 1980 – Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel // Ber. RGK 61, 1980, p. 91–151.

Čivilytė A., 2004 – Pagaminti tam, kad panaudotum? Keletas nežinomos bronzinės liejimo formos (Dovilai, Klaipėdos r.) reikšmių // Lietuvos archeologija 25, 2004, p. 221–232.

Čivilytė A., 2005 – Zur Seltenheit metallener Waffen der Bronzezeit im Ostbaltikum // Archäologisches Korrespondenzblatt 35, H. 3, 2005, p. 329–344.

Dąbrowski J., 1968 – Zabytki metalowe epoki brązu między Dolną Wisłą a Niemnem. Kraków, 1968.

Dąbrowski J., 1997 – Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce. Białystok, 1997.

- Dąbrowski J.**, 2004 – Starsza epoka brązu w Polsce / Ältere Bronzezeit in Polen. Warszawa, 2004.
- Fontijn D. R.**, 2003 – Sacrificial Landscapes. Cultural biographies of persons, objects and „natural“ places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300–600 BC // *Analecta Praehistorica Leidensia* 33/34, 2003, p. 1–393.
- Ganzelewski M.**, 1996 – Entstehung und Lagerstätten des Baltischen Bernsteins // *Tränen der Götter*, 1996, p. 11–18.
- Gerloff S.**, 1993 – Zu Fragen mittelmeerländischer Kontakte und absoluter Chronologie der Frühbronzezeit in Mittel- und Westeuropa // *Prähistorische Zeitschrift* 68, 1993, p. 58–103.
- Gimbutas M.**, 1960 – A survey of the bronze age culture in the southeastern Baltic area // *Światowit* 23, 1960, p. 389–433.
- Grigelis A.**, Outline on geology of amber-bearing deposits in the Sambian peninsula // *Baltic amber. Proceedings of the International Interdisciplinary Conference: Baltic amber in natural sciences, archeology and applied arts*. Vilnius, 2001, p. 35–41.
- Grigalavičienė E.**, 1995 – Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1995.
- Hansen S.**, 1994 – Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhône-tal und Karpatenbecken. Bonn, 1994.
- Heltzer M.**, 1995 – The „Idol from Šernai“ and the question of Bronze Age amber provenance in the eastern Mediterranean // *Archeologia Baltica* 2, 1995, p. 52–55.
- Hood S.**, 1993 – Amber in Egypt // *Amber in archaeology*, 1993, p. 230–233.
- Hundt H. J.**, 1955 – Versuch zur Deutung der Depotfunde der nordischen jüngeren Bronzezeit unter besonderer Berücksichtigung Mecklenburgs // *Jahrb. RGZM* 2, 1955, p. 95–125.
- Jacob-Friesen K. H.**, 1963 – Einführung in die Niedersachsens Urgeschichte, Teil 2: Bronzezeit. Hildesheim 1963.
- Jensen J.**, 1965 – Bernsteinfunde und Bernsteinhandle der jüngeren Bronzezeit Dänemarks // *Acta Archaeologia* 36, 1965, p. 43–83.
- Jockenhövel A.**, 2004 – Von West nach Ost? Zur Genese der Frühbronzezeit Mitteleuropas // *From Megaliths to metal. Essays in honour of George Eogan*. Oxford, 2004, p. 155–168.
- Katinas V.**, *Baltijos gintaras*. Vilnius, 1983.
- Kilian-Dirlmeier I.**, 1993 – Die Schwerter in Griechenland, Bulgarien und Albanien // *PBF* IV, 12. Stuttgart, 1993.
- Kolendo J.**, 1976 – Rzekome znalezisko posążków egipskich w Szweksznjach na Litwie // *Rocznik Białostocki*, 23, 1976, p. 283–296.
- Kristiansen K., Larsson T.**, 2005 – The rice of Bronze Age society. *Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge, 2005.
- Kulikauskas P., Zabiela G.**, 1999 – Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999.
- Levy J. E.**, 1982 – Social and religious organization in Bronze Age Denmark. Oxford, 1982.
- Luchtanas A.**, 1981 – Žalvario apdirbimas ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos piliakalniuose // *Lietuvos archeologija* 2, 1981, p. 5–17.
- Luchtanas A., Sidrys R. V.**, 1999 – Bronzos plitimas rytiniame Pabaltijo regione iki Kristaus // *Archeologia Litvana* 1, p. 15–55.
- Maran J.**, 2004 – Wessex und Mykene. Zur Deutung des Bernsteins in der Schachtgräberzeit Süd Griechenlands // *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Nemejcová-Pavúková*, 2004, p. 47–65.
- Maraszek R.**, 1998 – Spätbronzezeitliche Hortfunde entlang der Oder. Bonn, 1998.
- Merkevičius A.**, 2006 – The Vaškai hoard // *Archeologia Baltica* 6, 2006, p. 32–40.
- Michelbertas M.**, 1965 – Romėniški metaliniai daiktai Lietuvoje.
- Michelbertas M.**, 1972 – Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, 1972, p. 5–125.
- Müller S.**, 1897 – Nordische Altertumskunde nach Funden und Denkmälern aus Dänemark und Schleswig 1. Strassburg, 1897.
- Nowakowski W.**, 2005 – Statuettes antiques d'origine orientale sur le littoral est de la Baltique – mythe ou trouvailles authentiques? // *Aus pays d'allat* 2005, p. 189–201.
- Sapouna-Sakellarakis E.**, 1995 – Die bronzenen Menschenfigurinen auf Kreta und in der Ägäis // *PBF* I, 5. Stuttgart, 1995.
- Shenann S.**, 1993 – Amber and its value in the British Bronze Age // *Amber in archeology*, 1993, p. 59–66.
- Seeden H.**, 1980 – The standing armed figurines in the Levant // *PBF* I, 1. München 1980.
- Snitkuvienė A.**, 1987 – Švėkšnos radinių paslaptis // *Mokslas ir gyvenimas* 12, 1987, p. 24–26.
- Sidrys R., Snitkuvienė A.**, 1995 – Tiškevičių gintaro karoliai – iš Mikėnų kultūros? // *Baltų archeologija* 1995, 4 (7), p. 33–37.
- Sommerfeld Ch.**, 1994 – Gerätegeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa. Berlin–New–York, 1994.
- Soroceanu T.**, 1995 – Bronzefunde aus Rumänien. Berlin, 1995.

Šturms E., 1936 – Die ältere Bronzezeit im Ostbaltikum. Vorgeschichtliche Forschungen 10, Leipzig, 1936.

Šturms E., 1954 – Der ostbaltische Bernsteinhandel in der vorchristlichen Zeit // Commentationes Balticae. Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstitutes I, 1953, p. 168–205.

Tamulynas L., 1998 – A. Bezenbergerio archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte // Lietuvos archeologija 15, 1998, p. 247–287.

Vandkilde H., 1996 – From Stone to Bronze. The Metalwork of the Late Neolithic and Earliest Bronze Age in Denmark. Århus, 1996.

Vasks A., 2003 – Rietumlatvija bronzas laikmeta sakaru lokā // Archeologija un etnografija 21, 2003, p. 132–141.

Vasks A., Vijups A., 2004 – Staldzenes bronzas laikmeta depozijs/ Staldzene Bronze Age Hoard. Rīga, 2004.

Wiesner J., 1941 – Die Bronzefigur von Schernen, Kreis Memel // Alt-Preussen 1941, H. 2, p. 19–22.

SANTRUMPOS

Amber in archeology – Amber in Archeology. Proceedings of the Second International Conference on amber in archeology. Praha, 1993.

Ber. RGK – Bericht der Römisch–Germanischen Kommission.

LAA – Lietuvos archeologijos atlasas.

Sb. Prussia – Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia.

PBF – Prähistorische Bronzefunde.

Tränen der Götter – Bernstein Tränen der Götter. Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau–Museums Bochums in Zusammenarbeit mit dem Ostpreussischen Landesmuseum Lüneburg und dem Siebenbürgischen Museum Gundelsheim. Bochum, 1996.

Wiadoomości – Wiadoomości Numizmatyczno–Archeologiczne.

ARCHAEOLOGY BETWEEN LEGEND AND REALITY – COMING BACK TO THE PROBLEM OF THE ŠERNAI (KLAIPĖDA REGION) STATUETTE

Agnė Čivilytė

Summary

One and maybe the most significant object for the perception of East Baltic archaeological heritage and prehistoric processes is a bronze statuette discovered in the Šernai forest (Klaipėda region) at the turn of 19th and 20th centuries. The exoticism of its origin and the rareness of metal ware in East Baltic region and especially the fact of its uniqueness in the whole Southeast and Central Europe arouse ambivalent reaction among scientists: most of them are confident in the veracity of the statuette and would link its appearance at the Baltic to amber trade and long-range relations, thus emphasizing the importance of the East Baltic region in the prehistoric times; meanwhile others tend to neglect this theory by stating that the Šernai statuette is just an archaeology legend of the 20th century. This chain of different opinions induced going deeper into the circumstances and the archaeological context of the discovery of this unique subject, besides, the role of archaeology in the scientific world of the statuette discovery moment was to be taken into account. Many aspects

discussed in the article allow considering the Šernai statuette as the heritage of the Bronze Age. The fact that it was found lying under a stone is not accidental because placing of single subjects or even great treasures under stones is one of the most distinct European prehistory phenomena and was widespread particularly in the Bronze Age. Nevertheless, the uniqueness of this case throughout the East Baltic region should be mentioned. Consequently, the Šernai idol gives evidence of a ritual, strange for these territories. We face an archaeological paradox here: on one hand, the Šernai statuette embodies an exotic and maybe easily obtainable but unacceptable thing for the societies of Bronze Age cultural centres; on the other hand, it evidences integration of peripheral regions into significant socio-economic and intellectual processes. A question comes up: how could this idol get to the East Baltic Sea straight from the place of its origin? Alternatively, maybe people who brought it here had to overcome roundabout ways. This problem relates to Bronze Age amber trade

and age dating of the statuette. The researchers of the East Baltic region one and all are explaining the Šernai idol phenomenon by existence of long-range trading relations in the Bronze Age. The Eastern Baltic seashore abounding in amber and Baltic amber of the “blue earth” are considered to be the drawing force in these relations. Thus far, the fact that succinite deposits exist not only in the “blue earth”, but in other European regions too has not been taken into account yet. In the author’s opinion, the significance of East Baltic amber in Bronze Age trading and exchange system should not be declined fully. Nevertheless, many examples demonstrate the demand of East Baltic amber. But hardly we can speak about long-range exchange with this region because gradual emersion of social elite can not be detected by archaeological means here and the cultural environment of the region did not seem to have undergone significant changes and many signs do not indicate regular relations with distant territories but only Accidental ones. There is an opinion that the Šernai statuette has got to the East Baltic through mediation of Scandinavian societies which had been involved into intensive relations with Atlantic Europe and Mediterranean region because of rich Baltic amber resources in Jutland already since the early Bronze Age. The Šernai statuette could come to Scandinavia straight from Syria in times when so-called truncated double cone amber beads were widespread, i.e. in the 16th century B.C. This is the very period when Byblos and Ugarite (Ras Shamra) bronze deities, analogous to the Šernai statuette, used to be made. In this period, northern European societies were drawn into a cycle of transeuropean processes since these societies were ready for novelties, which they would repay with still marketable amber that could reach Syria by Central European roads and then come right to Egypt. It is possible that the Šernai statuette came from Syria as a kind of payment following the roads of Central Europe to Scandinavia where

the societies had already made the acquaintance of certain eastern ideas. Trying to enlarge own resources of amber, people used to travel to eastern Baltic shores as well. This is the way how the Šernai idol could reach the outlying East Baltic region, but not as a common piece of ware, but as a kind of a gift, accepted by the natives and offered respectfully to gods, marking the place of sacrifice with a stone which reminds us of the ritual carried out here and, above all, of the deity, lying underneath and maybe scaring, the deity from distant lands.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1: The statuette from Šernai (according to Bezenberger, Peiser 1900–1904, Abb. 223; Dąbrowski 1968 Tab. XXII)

Fig. 2: The typology and chronology of Levant bronze idols kindred to the Šernai statuette (according to Seeden 1981, Pl. 139). No scaling.

Fig. 3: The spread of bronze statuettes in Scandinavia and North-Central Europe. (according to Kristiansen, Larsson 2005, Fig. 142). No scaling

Fig. 4: Amber separators and beads (1–2); Tirinto-type amber bead (3), string of truncated double cone beads from Titankhamoon grave (4) (according to Beck, Shennan 1991, Fig. 11.15, 1; Fig. 11.18; Hood 1993, pl. XVI). No scaling

Fig. 5: Flanged axes: axe of the East Baltic type from Lithuania (1); axes of Langquaid’s II type (2, 3); axes of the East Baltic type from Smørumovre (Danija) hoard (4–5), (according to LAA I, pav. 18, 9; Abels 1972, Taf. 21, Nr. 289; Moora 1932, Abb. 14, 2; Aner, Kersten 1973, Taf. 63).

Fig. 6: Bronze statuettes of Bibl (1–7) and Ugarit (8–12) types (according to Seeden 1981, Pl. 94, 95, 98).